

Dags att lära sig av myrorna

Att konjunkturerna svänger slumpmässigt gör prognosmakarna överflödiga, skriver Lars Fimmerstad.

Vad har myror med affärer att göra? Mycket. Tag en myrstack. Lägg sedan två högar socker på samma avstånd från stacken. Släpp sedan myrorna loss! Vad händer?

De flesta människor gissar att ungefär hälften av myrorna går till vardera sockerförrådet för att förse sig. De smarta anar en kuggfråga och gissar att alla myrorna går till den ena eller andra stacken. Få gissar rätt, och det gäller även de forskare som gjorde experimentet. Myrorna växlar mellan sockerhögar. Över tiden svänger besöksfrekvensen mellan extrem-lägena 80/20 procent. Endast under korta tidsintervall fördelar de sig 50/50.

Nationalekonomi

Paul Ormerod
Butterfly Economics
A New General Theory
of Social and Economic Behaviour
Faber & Faber, 1998

Häri ligger en djup visdom för alla som sysslar med affärer. Så djup att den engelske ekonomen Paul Ormerod med ett förlut på The Economist och flera engelska universitet har tagit experimentet till utgångspunkt för boken *Butterfly Economics*. Han är tidigare uppmärksam på sin *Death of Economics*.

Påverkar varandra

Myror är inte så olika kulinariskt sinnade människor. De fördelar sig på samma sätt mellan två närbelägna men likvärdiga restauranger, hur ägarna än försöker påverka dem genom marknadsföring. Den springande punkten är att konsumenter, myror eller människor, påverkar varandra. Författaren, som inte belastar sin framställning med matematiska formler (de finns i bilagorna), menar att nyutvecklade modeller för komplexa system på randen av kaos väl beskriver vad som händer. Modeller som inte har någon plats i klassisk nationalekonomi.

Klassisk nationalekonomi laborerar som bekant med fiktionen av ekonomiska aktörer som var och en strävar att maximera sin egen nytta. Aktörerna förutsätts vara välinformerade och göra rationella val. Men sådana val baserade på information förmedlad genom marknadens informations-system är fiktion, hävdar Ormerod. Hur ska en aktör kunna veta något om den framtida marknaden som är frukten av hans val? Det är *interaktionen* mellan marknadens aktörer som avgör hur marknaden utvecklas.

Fenomenet är välbekant för varje producent i Hollywood, som lever med vetskapen att blott några filmer av dem som produceras får stor framgång. Liksom de första myrorna som hittar

en sockerhögd gör den till en hit, avgörs en nylanserad films öde av de första entusiastiska biobesökarna. Det sammanfattas i uttrycket *the winner takes all*. Den film som slår kan spela in 40 gånger mer pengar (*Titanic*) än likvärdiga filmer som de första myrorna missat.

Tendensen hos marknaden att svänga mellan extrema lägen följer av den matematik som Ormerod tillämpar på ekonomiska och sociala förlopp. Historiska data för aktiebörsens utveckling och länders BNP-utveckling stämmer väl med hans modeller för teoretiska aktiemarknader, valutamarknader och länders BNP-utveckling, där finns just de karakteristiska svängningarna mellan extrema lägen kring en långsiktig trend.

Nå, säger man sig hoppfullt, Ormerods matematiska modeller borde väl lämna sig för att antligen kunna göra goda prognoser? Alls icke, vi talar om komplexa system på randen av kaos. Kortsiktiga prognoser går inte att göra. Som i fallet med myrornas kilande mellan sockerhögar kan man visserligen förutsäga att det svänger, men man kan inte förutsäga när svängningarna äger rum.

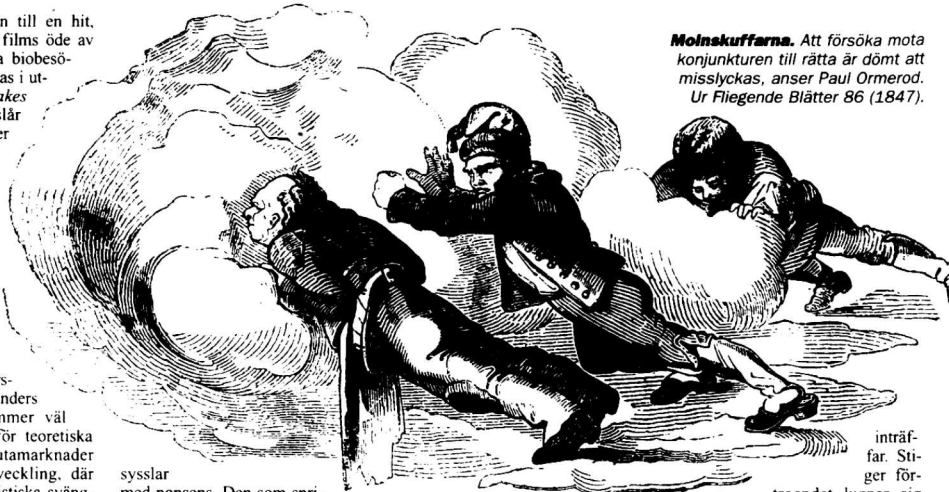
Två procent om året

Den, vars förfäder för 150 år sedan satte sina pengar på börsen och lämnade dem där, kan vara säker på att släktens kapital ökat med cirka två procent om året och förmodligen fortsätter att göra så. En aktingsvärd avkastning det också, sett över tiden.

Mysteriet är konjunkturcykeln. Ormerod kan skapa laboratorieekonomier som utvecklas som verklighetens nationer med samma karakteristiska konjunktursvängningar, men de är oförutsägbara. Likadant är det i verkligheten. En blick på historiska konjunkturkurvor visar att BNP-utvecklingen de flesta år ligger på cirka två procent. Under färre år ligger den på lägre eller högre värden. Myrorna sällan på extremt höga eller extremt låga. Något mönster står inte att finna, det är bara så att BNP brukar öka med två procent.

Ställer till oreda

Ormerod drar slutsatsen att politikerns försök att påverka konjunktursvängningarna är dömda att misslyckas. Konjunkturpolitik kan råka bli framgångsrik, men oftast är den ur fas med konjunkturcykeln och ställer till oreda. Det är inte ens teoretiskt möjligt att göra kortsiktiga prognoser. Goda, normala och dåliga år fördelar sig slumpmässigt. Prognoserna som ständigt serveras allmänheten är alltså inte värda papperet de är skrivna på. Det är roligare och billigare att stå i kort eller sump om konjunktursvängningarna och det fungerar lika bra. Detsamma gäller aktiebörsen. Börsanalytiker som ger kortsiktiga placeringstips

sysslar med nonsens. Den som sprider sin portfölj kan däremot med goda skäl – asteroider träffar sällan jorden – lugnt räkna med att förmögenheten på sikt växer med två procent om året.

Principen bakom Ormerods resonemang är att aktörerna handlar efter hur de tror att andra ska handla, snarare än att vara *economic men*. Det förklarar varför alla slags värden på marknaden tenderar att vara antingen övervärderade eller undervärderade. Under konjunkturcykeln kan aktörer fortsätta att köpa dyrt fast de tror att de tillgångar de köper är övervärderade. Skälet är att de bedömer att andra gör samma sak. Sen kommer den oförutsägbara svängningen till ett annat extremläge.

Det är roligare och billigare att stå i kort eller sump om konjunktursvängningarna och det fungerar lika bra.

Konjunkturcykeln handlar salunda om psykologi. Efter några goda år börjar allt fler aktörer på marknaden tala om att nu kan det inte vara längre. De negativa förväntningarna byggs upp tills myrorna plötsligt börjar springa åt ett annat håll. Den heliga Graal svaret på när? kommer ingen att finna.

För att återgå till myrorna: Om man gör ett diagram över hur stor procent av myrorna som befinner sig vid den ena eller andra sockerhögen vid olika tidpunkter får man en tvåpucklig kurva, ett U. Vid några få tillfällen samlas 80 procent av myrorna vid en av högar, annars befinner de sig i olika fördelningar däremellan. Detta liknar konjunktursvängningarna i mänskliga samhällen. En viktig faktor påverkar svängningarna: Benägenheten hos aktörerna att ändra sig. Den sammanhänger med vilket förtroende de har för samhällsutvecklingen i stort. I tider av osäkerhet – krig, depressioner, politisk oro – tenderar konjunktursvängningarna att bli större. Oroliga tider ger djupa U:n, lugna ger utflackade U:n med låga staplar. Exempel är mellankrigstidens pessimism och de första efterkrigsdecen-

Molnskuffarna. Att försöka mota konjunktursvängningarna är dömt att misslyckas, anser Paul Ormerod. Ur *Fliegende Blätter* 86 (1847).

inträffar. Stiger förtroendet lugnar sig

niernas framtidsoptimism. Under 20- och 30-talen åkte konjunktursvängningarna berg- och dalbana, under efterkrigsdecennierna var kurvan flack och snäll. Osäkerhet leder till panikartade beslut, flocken rusar iväg åt ett håll. Säkerhet leder till att man handlar som man gjort tidigare.

Var står vi idag? Med Ormerod kan man säga att under hösten befunnit oss i ett läge där aktiebörsen enligt de flestas uppfattning är övervärderad, men ändå fortsätter aktörerna att köpa för hausse-priser för att de räknar med att andra gör samma sak.

Irrationell skräck

Ytterligare en slutsats, som Ormerod drar, är att skräcken för inflation är irrationell. Han menar att antiinflationistisk politik är bortkastad. Den långa trenden i kapitalistiska ekonomier är att de för det mesta inte producerar inflation. Perioder av hög inflation är atypiska. Världens centralbanker borde inte handla under förskräckt inflytande av den exceptionella period av hög inflation vi lämnat bakom oss.

Marknadens vidare utveckling på kort sikt är alltså avhängig vilket förtroende för världsekonomin som under den närmaste tiden upprättas. Sprider sig pessimismen i världen kan vi se fram emot tvåra kast, givetvis utan att kunna förutse när de

kurvorna och världsekonomin kan återgå till sin lugna marsch framåt kring sina historiska två procent BNP-ökning.

Världens myror tycks alltså vackla mellan pessimism och uppfattningen om *The Long Boom* som i den våldsamma expansionen av IT-branschen ser förutsättningar för ett fortsatt uppsving. Men, för att tala med Ormerod, viktigast av allt är vad aktörerna i världsekonomin tror att de flesta andra tror om framtiden. Denna psykologiska process organiserar sig själv. Däri ligger titelns "fjärilsekonomi". Namnet kommer från den bekanta metaforen med fjärilen som fladdrar med vingarna och utlöser en orkan. Mycket små orsaker kan ibland få gigantiska effekter. Men ibland kan stora orsaker inte få några följder alls.

Just nu sitter någon välplacerad fjäril, eller myra, och säger något om framtiden som påverkar hans (förmodligen är det en varelse av hankön) omgivning att tro samma sak. Sen sprider sig uppfattningen i allt vidare cirklar tills den får globala effekter. Eller också ropar någon global auktoritet att allt kommer att gå bra eller åt helsike utan att myrflocken låter sig påverkas därunder.

Framtiden blir vad vi tror att den blir. Och troendet är en självorganiserande process som börjar med några få myror.

LARS FIMMERSTAD

Jo, det har forskats

Ulf Himmelstrand påminner om sin insats på forskningsområdet data och integritet.

Finanstidningen (2/129) hade en välargumenterad artikel om ägandet av personuppgifter författad av Anders R Olsson. Den innehåller emellertid ett sakfel. Det påstås: "Någon forskning har aldrig funnits i Sverige – varken med juridisk eller sociologisk inriktning."

I mitten av 80-talet fick jag i uppgift av Forskningsrådsnäm-

den (FRN) att leda ett litet projekt om dataregister och personlig integritet – utgående bland annat från Metropolit-debatten, som omnämns av Olsson. Projektet, som jag genomförde tillsammans med Sten Antilla, resulterade i skriften *Dataregister. Forskning och Personlig Integritet* (Carlsons, 1988). Den innehöll inte bara analys och utvärdering av argumenten i den då aktuella debatten utan också en kortfattad personregisterens historia under de senaste 200 åren och är ännu läsvärd. Därigenom skulle den kanske få den betydelse, som Anders R Olsson efterlyser.

ULF HIMMELSTRAND